

مقاله پژوهشی: مبانی و اصول دفاعی جمهوری اسلامی ایران از منظر قرآن کریم

رضا یداللهی^۱

پذیرش مقاله: ۹۸/۰۲/۲

دریافت مقاله: ۹۷/۱۲/۱۸

چکیده

هر مکتب، دین، آیین و مرامی جهت حفظ و بقاء موجودیت خود، از تعالیم و دستوراتی که از جنبه دفاعی و امنیتی برخوردار باشد بهره‌مند است. دین اسلام نیز به‌عنوان یک مکتب کامل، دارای یک سیستم دفاعی بی‌نظیر است. به این سبب امر دفاع برای جمهوری اسلامی ایران بیش از هر زمان دیگر، ضروری‌تر و حساس‌تر است و از این جهت پرداختن به مبانی و اصول دفاعی جمهوری اسلامی ایران از مسائل مهم و ضروری است. لذا این مقاله که باهدف تبیین موضوع فوق صورت گرفته، از نظر هدف کاربردی و از نظر گردآوری اطلاعات، کیفی است و در تحلیل آن از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. از حیث رویکرد و طبقه‌بندی روش، متکی به روش کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی هست. داده‌های موردنیاز از راه مطالعات کتابخانه‌ای و با استفاده از ابزار فیش‌برداری و میدانی از طریق پرسشنامه و مصاحبه با صاحب‌نظران گردآوری شده است. نتایج تحقیق دربرگیرنده، ۱۵ مورد مبانی ارزشی دفاع و ۲۰ مورد اصول دفاعی از منظر قرآن کریم می‌باشد.

واژگان کلیدی: مبانی، اصول، دفاع، جهاد، امنیت

مقدمه

دفاع در برابر تجاوز، نه تنها از ضرورت‌ها و نیازهای اساسی و اولیه بشر به شمار می‌رود، بلکه از واکنش‌های طبیعی انسان می‌باشد؛ بنابراین مقوله دفاع و امنیت قبل از آنکه در قالب اندیشه و مکتب‌های فکری و فلسفی مختلف قرار گیرد یا به سیاست، قانون و مقررات دفاعی و امنیتی تبدیل شود یا حتی پیش از آنکه آموزه‌های دینی آن را به مثابه احکام و حدود الهی بپذیرند، امری فطری و طبیعی به شمار می‌رود که زندگی فردی و اجتماعی انسان بدان وابسته و با آن عجین شده و گریزی از آن نیست. (مهاجرنیا، ۱۳۹۴: ۲۰)

«انَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ». خداوند از کسانی که ایمان آورده‌اند دفاع می‌کند، خداوند هیچ خیانت‌کار کفران‌کننده‌ای را دوست ندارد.^۱

اساساً واژه دفاع، خود از جهاد سرچشمه گرفته شده است. جهاد در فقه عبارت است از نهایت تلاش یا بذل مال و جان در راه مبارزه با دشمن حق، برای اعتلای کلمه‌الله و از بین بردن آئین شرک. در این حالت، دفاع نیز به معنی راندن و دور کردن است که اغلب با بذل جان و مال تا دفع تجاوز همراه است. لذا حق دفاع، حقی است مشروع، ذاتی و طبیعی که وجودش در هیچ دوره‌ای از تاریخ مورد تردید قرار نگرفته است و از طرفی یکی از خواسته‌های اساسی بشر امنیت است و تأمین آن از مهم‌ترین وظایف حکومت‌هاست. در ادبیات سیاسی و جامعه‌شناسی معاصر، این امر از بدیهی‌ترین اصول به حساب می‌آید. در فرهنگ سیاسی، مهم‌ترین عنصری که برای امنیت منظور می‌کنند «فقدان تهدید» است. البته چون فقدان تهدید به طور مطلق و تام، دست‌نیافتنی است به «حداقل رساندن تهدید» را در مفهوم امنیت کافی دانسته‌اند. اگر به همین معنا قناعت کنیم، قهرآ مقوله امنیت مفهومی نسبی است که دارای مراتب شدت و ضعف است و در همین راستا مقوله "مبانی و اصول دفاع جمهوری اسلامی ایران" که موضوع مقاله حاضر است مقوله‌ای همبسته و پیوسته با مسئله امنیت می‌باشد. هیچ مکتب و نظام حقوقی نمی‌تواند خود را نسبت به مسئله دفاع و امنیت، فارغ و بی‌طرف بداند، زیرا نه تنها رویکرد دفاعی-امنیتی فی‌نفسه یکی از اساسی‌ترین نیازهای جامعه بشری است بلکه خود، عامل مهمی جهت رشد و توسعه فرهنگی، علمی، اقتصادی و سیاسی است. دفاع و امنیت در همه ابعاد فردی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و قضایی و ... نیاز ضروری فرد و جامعه می‌باشند که باید آحاد ملت، حکومت‌ها و دولت‌ها در ایجاد و گسترش این دو مقوله تمام امکانات و توان خود را به‌کارگیرند.

بنابراین، مسئله اصلی این تحقیق این است که: «تاکنون مبانی و اصول دفاع در اسلام از منظر قرآن کریم یا ارائه نگردیده و اگر ارائه گردیده جامع و کامل نیست». لذا دغدغه محقق عدم شناخت به مبانی و اصول دفاع از منظر قرآن کریم بوده و می‌خواهد بگوید که: مبانی و اصول دفاع در اسلام از منظر قرآن کدام است؟

به‌طورکلی چنانچه این تحقیق به‌خوبی صورت گیرد موارد ایجابی آن به شرح زیر خواهد بود:

- شناخت مبانی دفاع اسلامی به گسترش دفاع با اقتدار کمک خواهد کرد.
 - شناخت اصول دفاع باعث ارتقاء امنیت در جوامع اسلامی می‌گردد.
 - اصول و مبانی استخراج‌شده می‌تواند به غنای آموزه‌های دفاعی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای ارزش‌های اسلام کمک نماید.

و چنانچه این تحقیق به‌خوبی صورت نگیرد موارد سلبی آن به شرح زیر خواهد بود.
 - کمبود آگاهی نسبت به اصول و مبانی ارزشی دفاع در اسلام بر عملکرد سازمان‌های نظامی کشور مبتنی بر آموزه‌های دینی اثر نامناسبی خواهد داشت.

هدف تحقیق دستیابی به مبانی و اصول دفاع از منظر قرآن کریم و هدف فرعی آن - شناخت آیات دفاع و جهاد به‌منظور تبیین مبانی و اصول دفاع و **سؤالات تحقیق** که متناظر با اهداف هستند عبارت‌اند از:

سؤال اصلی: مبانی و اصول دفاعی جمهوری اسلامی از منظر قرآن کدام‌اند؟
 سؤال فرعی: آیات دفاعی، جهادی به‌منظور تبیین مبانی و اصول دفاعی کدام‌اند؟

مبانی نظری

- پیشینه شناسی

۱- رساله دکتری جهاد دفاعی در قرآن و حدیث نوشته دکتر زاهد هاشمیان‌فر سال ۱۳۸۰، دانشگاه تهران. نویسنده در این رساله به مبانی عقیدتی، اخلاقی، سیاسی و فقهی دفاع و جهاد و پاره‌ای از مسائل نظامی پرداخته و نیز ابعاد مختلف جهاد، مانند استراتژی در جهاد، اصول جنگ، تاکتیک‌های جنگی، جنگ روانی، حقوق انسانی و... روشن‌شده است. بررسی این دو منبع غنی و ارزشمند، هر محقق را بدین مهم رهنمون می‌کند که اسلام همانند سایر عرصه‌های زندگی در زمینه جنگ و دفاع نیز دارای مقررات است.

۲- مقاله علمی- پژوهشی تبیین اصول و مؤلفه‌های الگوی دفاعی- امنیتی جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه اسلام (با تأکید بر نظرات و بیانات امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی)) نوشته هادی مراد پیری منتشرشده در سومین همایش تبیین اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در دانشگاه مالک اشتر در سال ۱۳۹۵. نویسنده داشتن استراتژی دفاعی- امنیتی و به تعبیر دیگر وجود نظریه دفاعی- امنیتی را وسیله‌ای در تحکیم و حفظ ثغور سرزمین و حفظ منافع ملی دانسته و اینکه مسئولین بخش‌های اجرایی می‌بایست در اصلاح اهل و عمران بلاد مسئولیت خود را همگام با برنامه این مهم که بنای حفظ شئون و ثغور اسلامی است ایفا نمایند دانسته است.

- مفهوم شناسی

دفاع: آماده‌سازی و به‌کارگیری همه سرمایه‌های انسانی، امکانات مادی و معنوی به‌منظور پیشگیری و مقابله با هر نوع تهدید و تهاجم دشمنان خارجی و داخلی است. (عبدالله خانی، ۱۳۷۶: ۱۴۹)

- الزام آحاد مسلمانان و حکومت اسلامی در آماده‌سازی و به‌کارگیری حداکثری قدرت‌های مادی و معنوی (اجتماعی- فرهنگی، نظامی، اقتصادی و سیاسی) جهت کسب آمادگی دفاعی کافی- به‌عنوان یک امر فطری، عقلی و شرعی- و به‌منظور ایجاد بازدارندگی و ترسانیدن دشمنان (بالفعل،

بالقوه، شناخته و ناشناخته) از تجاوز و تعرض به سرزمین مسلمان و مقابله با متجاوزان به کيان اسلامی. (هاشمیان‌فر، ۱۳۸۸: ۳۷)

دفاع یعنی استفاده از تمام مؤلفه‌های قدرت دفاعی در مقابل جنگ به ما هو جنگ، یعنی اینکه دفاع فقط در مقابل جنگ صورت می‌گیرد در بقیه موارد بازدارندگی خواهد بود. تا زمانی که جنگی صورت نگیرد دفاعی وجود نخواهد داشت و کلیه مواردی که به‌منظور جلوگیری از تهاجم، تجاوز و تعدی صورت می‌گیرد مرحله بازدارندگی است.^۱

- دفاع تدابیری است که برای مقاومت در مقابل حملات سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی، روانی و یا فناوری دشمن یا دشمنان اتخاذ می‌شود و ابعاد مختلفی دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت از: دفاع اجتماعی - فرهنگی، دفاع نظامی، دفاع سیاسی و دفاع اقتصادی می‌باشند. (کیانی، ۱۳۹۵: ۲۸)

مبانی: مبانی در این تحقیق عبارت است از: آن دسته از عناصر و رهنمودهای دینی است که به‌صورت امور ارزشی و جهت دهنده در یک زمینه می‌باشند و جنبه زیربنا برای بقیه عناصر دارند. این عناصر از قبیل قضایای «باید» می‌باشند و جنبه اعتباری دارند و درواقع، نتایج جهان‌بینی اسلامی هستند. (تعریف عملیاتی محقق)

اصول: اصول به‌عنوان مفهومی است که تمام یا قسمتی از یک نظریه، ایدئولوژی و ... بر آن ابتناء یافته باشد به‌گونه‌ای که اگر اصل نقض گردد و یا از بین برود موجودیت آن ایدئولوژی با خطر مواجه می‌شود. (سبحانی‌فر و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۷) این تعریف مورد بهره‌برداری محقق در طول این تحقیق می‌باشد.

امنیت: در تعریف امنیت می‌توان گفت: در لغت حالت فراغت از هرگونه تهدید یا حمله و یا آمادگی برای رویارویی با هر تهدید و حمله را گویند. در اصطلاح سیاسی و حقوقی به‌صورت امنیت فردی، امنیت اجتماعی، امنیت ملی و بین‌المللی به‌کاربرده می‌شود. مفهوم امنیت، مصونیت از تعرض و تصرف اجباری بدون رضایت است و در مورد افراد به این معناست که نسبت به حقوق و آزادی‌های مشروع خود بیم و هراس نداشته باشند و به‌هیچ‌وجه حقوق آنان به مخاطره نیفتد و هیچ عاملی حقوق مشروع آنان را تهدید ننماید و لازمه حقوق و آزادی‌های مشروع، مصونیت آن‌ها از تعرض و دور ماندن از مخاطرات و تعدیات است (عمید زنجانی، ۱۳۸۳: ۳۶۲) امنیت به معنی حراست از یک فرد، جامعه، ملت و یک کشور در برابر تهدیدهای خارجی است و نقطه مقابل «تهدید» به شمار می‌رود، هر کشوری که بتواند تهدیدهای بالقوه و بالفعل را از میان بردارد، به آسایش و امنیت رسیده است. «واژه‌ی امنیت، ابتدا در ادبیات سیاسی آمریکا شدیداً متداول شد. بعد

۱- برگرفته شده از فرمایشات سردار سرلشکر پاسدار دکتر غلامعلی رشید در جلسه مطالعات گروهی مورخه

۹۳/۲/۳۱ دانشگاه عالی دفاع ملی (جهت دسترسی بیشتر ر.ک دانشکده دفاع، گروه مطالعاتی با عنوان تدوین

راهبردهای دفاع همه‌جانبه در جنگ احتمالی آینده)

از تغییرات مهمی که پس از جنگ جهانی دوم در سیاست بین‌الملل پدید آمد، باعث شد تا این مفهوم نیز هر چه بیشتر کارایی پیدا کند.» (لفلر^۱، ۱۹۸۴: ۲۸۱-۲۶۴)

جهاد: جهاد مصدر است به معنی تلاش و نیز اسم است به معنی جنگ و جنگ را از آن جهت جهاد می‌گویند که تلاش توأم با رنج است. (قرشی، ۱۳۵۲: ۷۷)

واژه جهاد و مشتقات آن ۳۵ بار در قرآن بکار رفته است. «جهاد» در لغت به معنای تلاش کردن و بکار گرفتن نیرو و توان خویش برای تحقق بخشیدن به یک هدف می‌باشد لکن چون از باب مفاعله است معمولاً در مواردی بکار می‌رود که نوعی همکاری، تقابل و رقابت در آن وجود دارد؛ بنابراین در جهاد معمولاً طرف دیگری هم در کار است و دو طرف در برابر هم صف‌آرایی کرده، هریک برای دست‌یابی به هدف خویش و پیروزی بر دیگری به فعالیت می‌پردازد و هرچه در توان دارد به کار می‌گیرد. (مصباح یزدی، ۱۳۸۲: ۱۹)

چرایی دفاع: دفاع در برابر هجوم نظامی دشمن، به دین و آیین خاصی اختصاص ندارد، بلکه همه دین‌ها و ملت‌ها آن را مسلم و غیرقابل اجتناب می‌دانند، زیرا دفاع، حقی است طبیعی که نه تنها در فطرت آدمی به ودیعت نهاده شده، بلکه در نهاد سایر موجودات زنده، هرکدام به‌نوعی، هست. سنت الهی بر این است که هر موجود زنده‌ای برای ادامه حیات خود بتواند با استفاده از اعضا و جوارح دفاعی یا ساخت سلاح یا به‌کارگیری قوه اندیشه، از موجودیت و هستی خویش در برابر دشمنان دفاع کند. از این رو، مشروعیت دفاع، امری ضروری و بی‌نیاز از برهان است. در اسلام نیز حق دفاع، حقی مشروع قلمداد می‌شود. (تقی زاده، ۱۳۸۶: ۸۱)

اگر کشوری تحت تأثیر جاه‌طلبی و تفوق طلبی خود به سرزمین دیگری چشم طمع بدوزد و آنجا را مورد هجوم خود قرار دهد و حریت و آزادی، استقلال و شرف آن‌ها را سلب کند، آیا کشور موردتهاجم بایستی دست روی دست بگذارد و خود را تسلیم نماید یا آن‌که بایستی با آن‌ها بجنگد؟ مسلم است که آن کشور باید از خودش دفاع کند ولو با جنگ! این جنگ به معنی ایستادگی در برابر تهاجم است. جنگی که به‌منظور ایستادگی در برابر تهاجم و تجاوز باشد، یعنی همان دفاع، نه تنها خوب و بسیار پسندیده است بلکه از ضرورت‌های حیات بشری است. (جعفری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴)

چنانچه قرآن کریم می‌فرماید:

«وَلَوْ لَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدٌ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَ لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ.»

اگر خدا بعضی از مردم را به بعض دیگر دفع نمی‌کرد دیرها و کلیساها و کنش‌ها و مسجدها که نام خدا در آن بسیار یاد می‌شود ویران می‌شد، خدا کسانی را که یاری او کنند یاری می‌کند که وی توانا و نیرومند است.^۲

1- Leffler

و یا درجایی دیگر می‌فرماید:

«وَلَوْ لَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ.»

اگر بعض مردم را به بعضی دیگر دفع نمی‌کرد زمین تباه می‌شد ولی خدا با اهل جهان صاحب کرم است.^۱

چارچوب نظری

اهداف دفاع در مکتب دفاعی اسلام

- **مقابله در برابر نیروهای متجاوز:** قرآن کریم دفاع را حق مشروع در برابر ظلم، تجاوز و تبهکاری معرفی کرده و در این صورت، جنگ را یک وسیله دفاع مجاز می‌داند چنان‌که می‌فرماید:

«أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ» (۳۹) الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِن دِيَارِهِمْ بَغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَ مَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَ لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ» (۴۰)

۳۹- به آن‌ها که جنگ بر آنان تحمیل شده اجازه جهاد داده شده است، چراکه مورد ستم قرار گرفته‌اند و خدا قادر بر نصرت آن‌ها است.

۴۰- همان‌ها که به ناحق از خانه و لانه خود بدون هیچ دلیلی اخراج شدند جز اینکه می‌گفتند پروردگار ما الله است و اگر خداوند بعضی از آن‌ها را به وسیله بعضی دیگر دفع نکند دیرها و صومعه‌ها و معابد یهود و نصارا و مساجدی که نام خدا در آن بسیار برده می‌شود ویران می‌گردد و خداوند کسانی را که او را یاری کنند (و از آئینش دفاع نمایند) یاری می‌کند، خداوند قوی و شکست‌ناپذیر است.^۲

نکته قابل توجه و مهم در ماهیت بشردوستانه بودن اهداف دفاع این است که قرآن با وجود توصیه و تأکید در استفاده از حق مشروع دفاع در برابر تجاوز دشمن، رزمندگان اسلام را از زیاده‌روی، تجاوز و خشونت‌های بی‌دلیل منع می‌کند و می‌فرماید:

«وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ.»

و در راه خدا، با کسانی که با شما می‌جنگند، نبرد کنید! و از حد تجاوز نکنید، که خدا تعدی‌کنندگان را دوست نمی‌دارد!^۳

یا اینکه در جای دیگر در همین ارتباط می‌فرماید

۱ - سوره بقره، آیه ۲۵۱

۲ - سوره حج، آیات ۳۹ و ۴۰

۳ - سوره بقره، آیه ۱۹۰

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اغْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ»

ای کسانی که ایمان آورده‌اید همواره برای خدا قیام کنید و از روی عدالت گواهی دهید، دشمنی با جمعیتی شما را به گناه ترک عدالت نکشانند، عدالت کنید که به پرهیزکاری نزدیک‌تر است و از خدا بپرهیزید که از آنچه انجام می‌دهید آگاه است.^۱

– **واکنش سریع در برابر اهداف تجاوزکارانه دشمن:** دومین هدف از دفاع، عبارت است از واکنش سریع نظامی در برابر اهداف تجاوزکارانه دشمن که درصدد نقض پیمان و زیر پا گذاردن تعهدات خود است. در این زمینه قرآن می‌فرماید:

«وَأِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ»

و هرگاه (با ظهور نشانه‌هایی) از خیانت گروهی بیم داشته باشی (که عهد خود را شکسته حمله و غافلگیرانه کنند) به‌طور عادلانه به آن‌ها اعلام کن (که پیمانشان لغو شده است) زیرا خداوند خائنان را دوست نمی‌دارد.^۲

صاحب‌المیزان در تفسیر این آیه شریفه می‌نویسد با توجه به واژه «خیانت» که به معنای نقض عهد و پیمان «معاهده» است و «خوف» که به معنای علامت‌هایی از اینکه امری خطرناک و لازم‌الاحتراز در شرف وقوع است، دستور الهی این است که با کسانی که نقض عهد می‌کنند یا بیم آن می‌رود که در عهد خود خیانت کرده و آن را بشکنند، ضمن اعلام قبلی مبنی بر نقض پیمانشان، به‌سرعت واکنش نشان داده و با آنان مقابله کنند. (طباطبایی، ۱۴۰۰، ج ۹: ۱۵۰-۱۴۹)

قرآن کریم، گروه‌هایی را که منطوق و پیمان، مانع از شیوه خصمانه‌شان نمی‌شود، متجاوز تلقی می‌کند و درباره این‌گونه متجاوزان چنین دستور می‌دهد:

«فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُواهُمْ وَاحْضُرُواهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ»

هنگامی که ماه‌های حرام پایان گرفت مشرکان را هرکجا بیابید به قتل برسانید و آن‌ها را اسیر سازید و محاصره کنید و در هر کمینگاه بر سر راه آن‌ها بنشینید، هرگاه توبه کنند و نماز را برپا دارند و زکات را بپردازند آن‌ها را رها سازید زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است.^۳

البته در پایان چنین فرمان به‌ظاهر تندی، برای نشان دادن ماهیت انسانی دفاع، توصیه می‌کند:

۱ - سوره مائده، آیه ۸

۲ - سوره انفال، آیه ۵۸

۳ - سوره توبه، آیه ۵

هرگاه توبه کنند و نماز را برپا دارند و زکات را بپردازند آن‌ها را رهاسازید زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است.

تلاش برای نجات محرومان و مستضعفان: سومین هدف دفاع در اسلام، تلاش برای نجات محرومان و مستضعفان از دست مستکبران و زورگویان است. مبارزه موسی و هارون با فرعون که ملتش را به استضعاف کشانده بود، شاهدی برای این ادعاست. آزاد کردن ملت‌ها و توده‌های مردمی که از شرایط آزاداندیشیدن، آزاد قضاوت کردن و آزاد انتخاب کردن محروماند و موانع، سدها و دشواری‌هایی بر اثر سلطه قدرتمندان و دولتمردان در راه درک حقایق و رسیدن به واقعیات بر سر راهشان قرار گرفته است و نیز به‌منظور هموار کردن راه حقیقت‌یابی و نفی تحمیل‌ها و استضعاف‌های فکری و آماده کردن زمینه رشد آگاهی‌ها و شکوفایی اندیشه‌ها، بنا به توصیه‌های قرآنی یکی از اقدامات دفاعی است. (عمید زنجانی، ۱۳۸۳: ۲۶۱)

قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید:

«وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ يَكُونَ لِلَّهِ فَإِنْ أَنْتَهُوا فَلَا غَدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ.»

و با آن‌ها بیکار کنید! تا فتنه (و بت‌پرستی و سلب آزادی از مردم)، باقی نماند و دین، مخصوص خدا گردد. پس اگر (از روش نادرست خود) دست برداشتند، (مزاحم آن‌ها نشوید)!

در سوره‌ای دیگر نیز در این رابطه تأکید فرموده که:

«وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ يَكُونَ لِلَّهِ كُلُّهُ لِيَلَّهُ فَإِنْ أَنْتَهُوا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ.»

و با آن‌ها بیکار کنید تا فتنه (شرک و سلب آزادی) برچیده شود و دین (و پرستش) همه مخصوص خدا باشد و اگر آن‌ها (از راه شرک و فساد بازگردند و از اعمال نادرست) خودداری کنند (خداوند آن‌ها را می‌پذیرد) خدا به آنچه انجام می‌دهند بیناست.^۱

بنابراین، کمک و یاری‌دادن و همراهی با مردم مظلوم و مستضعف که برای نجات خود در برابر ستمگران و زورگویان می‌جنگند، امری مقدس و فی سبیل الله است. چنان‌که در قرآن بر این امر مهم چنین تأکید شده است.

«وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ وَ الْوُلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَ اجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَ اجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا.»

چرا در راه خدا و در راه مردان و زنان و کودکانی که (به دست ستمگران) تضعیف شده‌اند بیکار نمی‌کنید؟ همان افراد (ستمدیده‌ای) که می‌گویند خدایا ما را از این شهر (مکه) که اهلش ستمگرند

۱ - سوره بقره، آیه ۱۹۳

۲ - سوره انفال، آیه ۳۹

بیرون ببر و برای ما از طرف خودسرپرست قرار بده؛ و از برای ما از طرف خودیار و یاور تعیین فرما^۱.

ضرورت جهاد دفاعی:

ضرورت جهاد دفاعی از چند بعد قابل بررسی است:

- **بعد فطری:** دفاع از موجودیت خویش در میان همه جانداران امری ضروری و فطری است و خداوند حکیم همه جانداران را متناسب با بنیه جسمی و شرایط زیستی آن‌ها به سلاح دفاعی مجهز کرده است.

- **بعد عقلی:** همه انسان‌ها، ملت‌ها و جوامع بشری اتفاق نظر دارند که حق مسلم هر فرد و جامعه‌ای است که از حقوق، آزادی، استقلال و عقیده و کرامت خویش دفاع کند و تن به ذلت و ستم ندهد.

- **بعد مکتبی:** همه ادیان آسمانی، مبارزه علیه ظلم و تجاوز و کوتاه کردن دست ستمگران و متجاوزان را در رأس برنامه‌های خود دارند و برای حفظ و گسترش ارزش‌های انسانی- الهی و عدالت اجتماعی، جهاد با دنیاپرستان ستمگر را واجب و ضروری دانسته‌اند. (آخوندی، ۱۳۸۶: ۴۵-)

(۴۶)

خداوند، جهاد را عامل برکات و منشأ خوبی‌ها و خیر و رحمت الهی می‌شمارد:

«كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَ هُوَ كُرْهُ لَكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَ هُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ.»

قتال بر شما واجب شده درحالی که آن را مکروه می‌دارید و چه بسا چیزها که شما از آن کراهت دارید درحالی که خیرتان در آن است و چه بسا چیزها که دوست می‌دارید درحالی که شر شما در آن است و خدا خیر و شر شمارا می‌داند و خود شما نمی‌دانید^۲.

"کره" گر چه معنی مصدری دارد ولی در اینجا به معنی اسم مفعول یعنی مکروه است و مکروه بودن و ناخوشایند بودن جنگ اگرچه با دشمن و در راه خدا بوده باشد، برای انسان‌های معمولی یک امر طبیعی است. زیرا در جنگ هم تلف اموال و هم نفوس و هم انواع جراحت‌ها و مشقت‌هاست، البته برای عاشقان شهادت در راه حق و کسانی که در سطح بالایی از معرفت قرار دارند جنگ با دشمنان حق شربت گوارایی است که همچون تشنه‌کامان به دنبال آن می‌روند و مسلماً حساب آن‌ها از حساب توده مردم مخصوصاً در آغاز اسلام جداست. سپس به یک قانون کلی و اصل اساسی که حاکم بر قوانین تکوینی و تشریعی خداوند است اشاره می‌کند، می‌فرماید: "چه بسا شما از چیزی اکراه داشته باشید درحالی که برای شما خیر است و مایه سعادت و

۱ - سوره نسا، آیه ۷۵

۲ - سوره بقره، آیه ۲۱۶

خوشبختی (وَ عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ) و به عکس کناره‌گیری از جنگ و عافیت‌طلبی ممکن است خوشایند شما باشد درحالی‌که واقعا چنین نیست و چه بسا چیزی را دوست داشته باشید و آن برای شما شر است" (وَ عَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَ هُوَ شَرٌّ لَّكُمْ). (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲: ۱۰۷)

مبانی دفاع در اسلام:

مبانی دفاع در اسلام عبارت است از مجموعه پایه‌ها، مبناها و بنیان‌هایی که در فرهنگ دفاع مطرح شده است. زهدی مبانی دفاع را در جمهوری اسلامی ایران با استناد به آموزه‌های دین مبین اسلام و اندیشه‌های دفاعی امام خمینی (رحمت الله علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به شرح زیر بیان می‌کند:

حفظ تمامیت ارضی جمهوری اسلامی ایران، حفظ استقلال و حاکمیت ملی در تمام شئون، حفظ منافع ملی در حوزه‌های داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی. (زهدی، ۱۳۸۳: ۱۱۰)

او ادامه می‌دهد: آنچه مسلم است؛ آیه شریفه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ» (انفال ۶۰)، اساس دکترین بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود. جمهوری اسلامی ایران با تکیه بر آموزه‌های دینی و با عنایت به تهدیدات متصور (که عینیت دارد) و در کنار بازدارندگی، مؤلفه دیگری که در تدوین راهبرد جمهوری اسلامی ایران حائز اهمیت می‌باشد، دکترین نبرد نامتقارن است. (همان: ۱۱۰)

زهدی در ادامه موارد زیر را در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی اصل می‌داند:

ایدئولوژی اسلامی، استقلال و تکیه بر توانمندی‌های داخلی، اتکا به بسیج ارتش بیست میلیونی به‌مثابه عمق راهبردی نظام، بهره‌گیری از راهبرد دفاعی همه‌جانبه (زهدی، ۱۳۸۳: ۱۱۲)

مولایی در رساله دکتری خویش با استناد به آیات قرآن کریم و آموزه‌های دین مبین اسلام موارد زیر را از مبانی دفاع و تدوین سیاست‌ها و راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی برمی‌شمارد:

- ایدئولوژی - آمادگی دائمی برای دفاع - اعتقاد به جنگ و دفاع به‌عنوان تکلیف الهی - جهاد به‌عنوان ابزار رسیدن به‌حق تعالی و رستگاری - ایمان و صبر شاخص جلب رضایت الهی و پیروزی بر دشمن - جهاد به‌عنوان یاری دین خدا و جلب نصرت الهی - شهادت در راه خدا حیات ابدی برای انسان به همراه دارد - علاوه بر صبغه دینی، دفاع از مال و اموال و وطن نیز در اسلام مورد تأکید است. (مولایی، ۱۳۹۲: ۷۸-۸۳)

آیات دفاع و جهاد برای تعیین اصول دفاع:

در خصوص تعیین آیات دفاع و جهاد، محقق با استفاده از کتاب *مُعْجَمُ الْمَفْهُرْسِ*، مشتقات آیات دفاع و جهاد که در این خصوص اشاره داشته‌اند را به شرح ذیل استخراج نمود و سپس جهت

تعیین اینکه هر آیه به کدام اصل دفاعی و جهادی اشاره نموده است از تفسیر نمونه و المیزان بهره- برداری کرده است.

الف- مشتقات دفاع: دَفَعٌ: (سوره نحل، آیه ۵) - دَفَعْتُمْ: (سوره نساء، آیه ۶) - اِدْفَعُ: (سوره مؤمنون، آیه ۹۶) - اِدْفَعُوا: (سوره آل عمران، آیه ۱۶۷ و سوره نساء، آیه ۶) - اِدْفَعُ: (سوره حج، آیه ۳۸) - دَفَعُ: (سوره بقره، آیه ۲۵۱ و سوره حج، آیه ۴۰) - دَافِعٌ: (سوره طور، آیه ۸ و سوره معارج، آیه ۲) (عبدالباقی، ۱۳۹۰: ۳۳۱)

ب- مشتقات جهاد: جاهِدَ: (سوره توبه، آیه ۱۹ و سوره عنکبوت، آیه ۶) - جاهِدَاک: (سوره لقمان، آیه ۱۵ و سوره عنکبوت، آیه ۸) - جاهِدُوا: (سوره بقره، آیه ۲۱۸، سوره آل عمران، آیه ۱۴۲، سوره انفال، آیه ۷۲، ۷۴، ۷۵، سوره توبه، آیه ۱۶، ۲۰ و ۸۸، سوره نحل، آیه ۱۱۰، سوره عنکبوت، آیه ۱۹ و سوره حجرات، آیه ۱۵) - تُجاهِدُونَ: (سوره صف، آیه ۱۱) - يُجاهِدُ: (سوره عنکبوت، آیه ۶) - يُجاهِدُوا: (سوره توبه، آیه ۴۴ و ۸۱) - يُجاهِدُونَ: (سوره مائده، آیه ۵۴) - جاهِد: (سوره توبه، آیه ۷۳ و سوره تحریم، آیه ۹) - جاهِدْهُمْ: (سوره فرقان، آیه ۵۲) - جاهِدُوا: (سوره مائده، آیه ۳۵، سوره توبه، آیه ۴۱ و ۸۶، سوره حج، آیه ۷۸) - جهِدَ: (سوره مائده، آیه ۳۵، سوره انعام، آیه ۱۰۹، سوره نحل، آیه ۳۸، سوره نور، آیه ۵۳ و سوره فاطر، آیه ۴۲) - جهِدْهُمْ: (سوره توبه، آیه ۷۹) - جهِد: (سوره توبه، آیه ۲۴) - جهِدَا: (سوره فرقان، آیه ۵۲ و سوره ممتحنه، آیه ۱) (عبدالباقی، ۱۳۹۰: ۲۳۲-۲۳۳)

روش‌شناسی

نوع تحقیق: از لحاظ هدف کاربردی است و از نظر روش: نوع سوم حکمی-اجتهادی و توصیفی با رویکرد کیفی.

در بحث تبیین مبانی و اصول دفاعی، متون و منابع اسلامی، یعنی قرآن کریم و روایات دارای غنای فوق‌العاده‌ای هستند که هم به صورت آشکار و هم به صورت پنهان در قالب قواعد کلی و ضوابط قطعی وجود دارند. بنابراین قرآن کریم که به عنوان یک مرجع مقدس و نص دست‌اول می‌باشد چارچوب نظری این تحقیق را تشکیل می‌دهد. برای تبیین مبانی و اصول دفاعی، روش‌های مختلفی به ذهن متبادر می‌گردد. اولین روش برای تحلیل متون و نصوص در فهم و کشف مبانی و اصول دفاعی، اجتهاد فقهی است که مهم‌ترین شیوه برای استنباط و درک احکام الهی و اسلامی است که از طریق آن، فروع به اصول ارجاع داده می‌شود. استنباط از مبانی و اصول متخذ از قرآن کریم، روایات، عقل و اجماع انجام می‌شود و کیفیت این استنباط و تقابل میان ادله و ترتیب الویت‌بندی ادله مختلف صورت می‌گیرد؛ اما این روش بسیار فنی و تخصصی است و مباحث جهاد و دفاع نشان می‌دهد رویکرد علمی به آن‌ها در طول تاریخ با همین روش در قالب فقه بوده

است. با توجه به اینکه در روش حکمی - اجتهادی سه نوع اجتهاد وجود دارد (قسم اول، دوم و سوم) و محققین مجتهد نیستند و نمی‌توانند از اجتهاد قسم اول و دوم استفاده نمایند، از اجتهاد قسم سوم (حکمی - اجتهادی) استفاده نموده و بخشی از سؤالات را از متون و منابع معرفت - شناختی دینی (عقل و وحی) به دست آورده و بخشی دیگر را از معارف اسلامی حاصل از این متون که این قسم نیز نوعی اجتهاد است اما نه اجتهاد به سوی متون دینی بلکه اجتهاد از متن دینی به سوی انسان محقق و آگاه به مسائل فقهی - دفاعی، استفاده خواهند نمود. (خسروپناه، ۱۳۹۴: ۲۹۵)

بر این اساس محقق در این تحقیق، از اجتهاد قسم سوم استفاده نموده و سؤالات را از متون دینی یعنی قرآن کریم (تفاسیر نمونه و میزان) استخراج و به جامعه خبره عرضه نموده است. جامعه آماری اسنادی: شامل آیات قرآن کریم که در خصوص دفاع و جهاد پرداخته است و جامعه آماری غیر اسنادی: شامل نخبگانی که با علوم قرآنی و فقه اسلامی سروکار دارند به تعداد ۱۲ نفر با ویژگی‌های زیر:

الف- در حوزه علوم دینی و دفاعی دارای تخصص باشند

ب- با سیاست‌های کلان جمهوری اسلامی ایران در حوزه دفاع آشنا باشند

ج- دارای مشاغل راهبردی و یا هم‌تراز باشند

روش گردآوری داده‌ها با استفاده از روش کتابخانه‌ای علمی - تخصصی به وسیله ابزارهای: کتاب‌های علمی و تخصصی در زمینه‌ی مورد پژوهش، منابع درون متون دینی قرآن کریم، دیدگاه و نظرات فقها و اندیشمندان اسلامی، مقالات علمی و پژوهشی، اسناد و مدارک دست‌اول، آرشیو سازمان‌های رسمی، سایت‌های اینترنتی آکادمیک.

- روش میدانی به وسیله ابزارهای: مصاحبه (باز و عمیق) با خبرگان و پرسشنامه

نظرات جامعه خبره در خصوص مبانی و اصول دفاع:

- مبانی دفاع در اسلام شامل حفظ تمامیت ارضی از طریق دفاع نظامی، حفظ اسلام و ارزش‌های اسلامی و ظلم‌ستیزی و دفاع از بلاد اسلامی است. (وظیفه هر مسلمانی است که برای جلوگیری از تسلط کفار بر بلاد اسلام به دفاع از آن برخیزد). در خصوص اصول دفاع می‌توان به اصل نفی سبیل، اصل مقابله به مثل و اصل دفع باطل اشاره کرد (سعیدی، ۱۳۹۵)^۱

- مبنای دفاع در اسلام، دفاع از سرزمین و هم‌تراز دانستن آن با جهاد در راه خدا است.

۱ - مصاحبه حضوری محقق با حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین علی سعیدی نماینده ولی فقیه در سپاه پاسداران و

- مبنای دفاع در اسلام، جلوگیری از محو اسلام و از بین رفتن جامعه اسلامی و حراست از استقلال، جان و مال و ناموس مسلمانهاست.
- مبنای دفاع، دفاع از دین و مکتب به هر صورتی، در برابر مهاجمان کافر، مشرک یا مسلمانان فاسق و یاغی که کیان اسلام و جامعه اسلامی یا سرزمینهای مسلمانان یا جان و مال مسلمانان را مورد هجوم قرار دهند. (تاج‌آبادی، ۱۳۹۵)^۱
- اصول دفاعی را می‌توان شامل اصل مقابله با مستکبران، اصل نفی سبیل و اصل دفاع همه‌جانبه دانست.
- اصول دفاع در اسلام مبتنی بر اصل بازدارندگی (مثبت و منفی)، مقابله‌به‌مثل (فعال و منفعل)، دفاع پیش‌دستانه، دفاع در آستانه، صلح، دفاع مشترک و خنثی‌سازی است. (همان)
- همچنین اصول دفاع را می‌توان به اصول اعتقادی و رفتاری شامل:
 - الف- اصل برتری و حقانیت اسلام (الاسلام یعلو ولا یعلی علیه)
 - ب- اصل عدم تسلط کفار بر مؤمنان (نفی سبیل)
 - ج- اصل دفاع از مظلوم (دفاع از جان، مال و ناموس مسلمانان). (عابدی، ۱۳۹۵)^۲
- اصل حفظ عزت مسلمانان و کرامت انسانی
- اصل ولایت تشریحی خدا، رسول، ائمه علیهم السلام، فقها
- اصل دفاع از حق (چهاردولی، ۱۳۹۵)^۳

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در این روش، مبانی نظری دفاع، جهاد، مصادیق ارزشی دفاع و اصول دفاع از دیدگاه قرآن مورد بررسی قرار گرفته و محقق در این بحث از قسم سوم روش حکمی- اجتهادی برای تأیید گزاره‌های پرسشنامه استفاده نموده است. به‌منظور پاسخگویی به سؤالات از روش توصیفی با رویکرد کیفی با استناد به ادبیات تحقیق و قرآن کریم استفاده گردید که به‌منظور تعیین اعتبار پاسخ‌ها، جواب‌های استخراج‌شده به تعدادی از صاحب‌نظران متخصص در حوزه علوم فقهی دفاعی عرضه و تأییدیه آنان دریافت شده است.

چگونگی تهیه پرسشنامه:

ابتدا گویه‌های مبانی و اصول دفاعی در مکتب اسلام استخراج و سپس پرسشنامه‌ای مشتمل بر دو بخش (مبانی و اصول) تنظیم و به دوازده نفر از خبرگان و نظردهندگان که برای این ارزیابی

۱ - مصاحبه حضوری محقق با حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر تاج‌آبادی مدرس دانشگاه مالک اشتر

۲ - مصاحبه حضوری محقق با حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر احمد عابدی مدرس حوزه و دانشگاه

۳ - مصاحبه حضوری محقق با سردار سرتیپ ۲ پاسدار دکتر عباس چهاردولی عضو هیئت‌علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

پیش‌بینی شده بودند ارائه گردید. در این پرسشنامه برای تک‌تک گزاره‌های استخراجی (از اسناد و مدارک و ادبیات تحقیق) در هر بخش، از خبرگان سؤال شده که آیا گویه‌ها مورد تأیید می‌باشند یا خیر؟ برای اینکه گویه‌های احصاء شده هر دو بخش از اعتبار بالایی برخوردار شده و جواب سؤال اول، دوم با درجه اطمینان خوبی حاصل شود؛ مقرر شد که اگر تعداد پاسخ‌های مثبت این دوازده نفر به هر گویه، منهای نصف کل متخصصین و سپس بر نصف تعداد کل تقسیم شود باید ضریبی بالای نیم^۱ حاصل شود تا آن گویه مورد تأیید قرار گیرد.^۲

یک دوم تعداد کل متخصصین - تعداد متخصصینی که گزینه بله را انتخاب نموده‌اند

= ضریب تائید گویه

یک دوم تعداد کل

ویژگی‌های جمعیت شناختی جامعه تحقیق

۱- میزان تحصیلات جامعه تحقیق

جدول ۱: فراوانی سطح تحصیلات جامعه تحقیق

میزان تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی
حوزوی	۵	۴۲
دکتری	۵	۴۲
دانشجوی دکتری	۲	۱۶
جمع	۱۲	۱۰۰٪

تجزیه و تحلیل داده‌ها یکی از مراحل مهم در هر فرآیند پژوهشی است. در این قسمت به تحلیل داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده در خصوص تبیین شناخت و تعیین آیاتی از قرآن کریم که به اصول دفاعی اشاره داشته‌اند و تعیین مبانی ارزشی دفاع در مکتب اسلام پرداخته گردید.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف- نتیجه‌گیری:

- ۱- در واقع پاسخ‌ها جامعه خبره با ضریب مساوی یا بالای ۵۰٪ باعث تائید شدن گویه خواهد شد. در واقع برابر فرمول، تائید ۹ نفر از ۱۲ نفر خبره باعث تائید گویه خواهد شد که درجه اطمینان بسیار بالایی است
- ۲- در مطالعات گروهی مدیریت راهبردی دوم پدافند غیرعامل با عنوان «آسیب‌شناسی مدیریت بحران‌های طبیعی در جمهوری اسلامی ایران و تدوین راهبردهای مدیریت مطلوب آن» و رساله دکتری جناب آقای علی‌اصغر بیک با عنوان تأثیر عوامل ژئوپلیتیک دریای خزر بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران از دانشگاه عالی دفاع ملی نیز از این روش استفاده شده است.

در خصوص پاسخ به سؤال فرعی که آیات دفاعی و جهادی به منظور تبیین اصول دفاعی کدام‌اند؟ در این بخش، بر اساس مطالعات نظری و بررسی در قرآن کریم آیاتی که به مبانی و اصول دفاعی اسلام اشاره داشته‌اند به شرح جدول زیر احصاء و سپس با استفاده از تفسیر نمونه و تفسیر المیزان اصول دفاعی که در ادامه آورده شده استخراج گردیدند.

جدول ۲: آیات دفاع، جهاد و قتال برای تبیین مبانی و اصول دفاعی اسلام

سوره و شماره آیه	آیه	ع.ق
حج، آیه ۳۸	إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُجِبُ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ	۱
حج، آیه ۴۰	وَلَوْ لَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَادَمَتِ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدٌ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا	۲
بقره، آیه ۲۵۱	وَلَوْ لَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ	۳
توبه، آیه ۷۳	يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ	۴
حج، آیه ۷۸	وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ	۵
عنکبوت، آیه ۶	وَمَنْ جَاهَدْ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ	۶
توبه، آیه ۸۱	فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ	۷
تحریم، آیه ۹	يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ	۸
تحریم، آیه ۱۶	أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَكَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ	۹
حجرات، آیه ۱۵	إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ	۱۰
عنکبوت، آیه ۶۹	وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ	۱۱
فرقان، آیه ۵۲	فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا	۱۲
مائده، آیه ۵۴	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ	۱۳
عنکبوت، آیه ۶	وَمَنْ جَاهَدْ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ	۱۴
بقره، آیه ۲۱۸	إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ رَحِيمٌ	۱۵

سوره و شماره آیه	آیه	آ.ج.
انفال، آیه ٧٢	إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الَّذِينَ أَوْوُوا وَ نَصَرُوا أَوْلِيكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ	١٦
توبه، آیه ٤٤	لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ	١٧
مائده، آیه ٣٥	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ اتَّبِعُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَ جَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ	١٨
توبه، آیه ٨٨	لَكِنَّ الرُّسُولَ وَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ وَ أَوْلِيكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَ أَوْلِيكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ	١٩
حج، آیه ٧٨	وَ جَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ	٢٠
نساء، آیه ٨٤	فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكْفِ بِأَسِّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ اللَّهُ أَشَدُّ بِأَسًا وَ أَشَدُّ تَنْكِيلًا	٢١
حجرات، آیه ٩	وَ إِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِئَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ أَقْسَطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ	٢٢
بقره، آیه ١٥٤	وَ لَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَ لَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ	٢٣
بقره، آیه ١٩٠	وَ قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَقْتُلُونَكُمْ وَ لَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ	٢٤
بقره، آیه ١٩٣	وَ قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ يَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انتهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ	٢٥
بقره، آیه ٢١٦	كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَ هُوَ كُرْهُ لَكُمْ وَ عَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَ عَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَ هُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ	٢٦
بقره، آیه ٢١٦	الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا	٢٧
نساء، آیه ٧٤	فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَ مَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا	٢٨
نساء، آیه ٧٥	وَ مَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ وَ الْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَشْعُرُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَ اجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا	٢٩
مائده، آیه ٥٦	وَ مَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَ رُسُولَهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ	٣٠
شورى، آیه ٣٩	وَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ	٣٠
شورى، آیه ٤٠	وَ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَ أَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ	٣١
فتح، آیه ٢٩	مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ الَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ	٣٢

سوره و شماره آیه	آیه	ج.ا.
نحل، آیه ۱۲۵	ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ	۳۳
نساء، آیه ۷۱	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ انفِرُوا جَمِيعاً	۳۴
نساء، آیه ۱۴۱	وَ لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً	۳۵
بقره، آیه ۱۹۴	فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ	۳۶
مؤمنون، آیه ۸	وَ الَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَتِهِمْ وَ عَهْدِهِمْ رَاعُونَ	۳۷
مائده، آیه ۱	وَ إِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْتَنِبْ لَهَا وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ	۳۸

در خصوص پاسخ به سؤال اصلی که مبانی و اصول دفاعی در اسلام از منظر قرآن کدام‌اند؟ بر اساس مطالعات نظری و بررسی در قرآن کریم ۱۵ گویه به‌عنوان مبانی دفاعی اسلام به شرح جدول زیر احصاء گردیده که هر ۱۵ گویه ضریب بالاتر از ۰,۵ را کسب که نشان‌دهنده تأییدیه جامعه خیره می‌باشد.

جدول ۳: مبانی دفاع در اسلام

ج.ا.	گزاره‌های استخراج‌شده	تأیید گزاره		
		تعداد موافق	تعداد مخالف	ضریب تأیید عامل
۱	دفاع از خویش (سوره یوسف، آیه ۲۶)	۱۰	۲	۰,۶۶
۲	دفاع از آبرو (سوره هود، آیه ۷۸)	۱۱	۱	۰,۸۳
۳	دفاع از خانه و کاشانه (سوره بقره، آیه ۲۴۶)	۱۲	-	۱
۴	دفاع از سرزمین (سوره آل‌عمران، آیه ۲۰۰)	۱۲	-	۱
۵	دفاع از اماکن مقدس (سوره حج، آیه ۴۰)	۱۲	-	۱
۶	دفاع از مستضعف (سوره نساء، آیه ۷۵)	۱۲	-	۱
۷	دفاع از مظلوم و ستمدیده (سوره شعرا، آیه ۲۲۷)	۱۲	-	۱
۸	دفاع اجتماعی (سوره آل‌عمران، آیه ۱۰۴ و ۱۱۰-سوره حج، آیه ۴۱)	۱۲	-	۱
۹	دفاع از حقوق فردی «وَيَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَدْفَعُ عَنْ نَفْسِهِ إِذَا طَلَبَ قَتْلَهُ وَ لَا يَجُوزُ أَنْ يَسْتَسْلِمَ مَعَ الْقَدْرِهِ عَلَى الدَّفْعِ» (شیخ طوسی، ۱۴۱۰: ج ۲، ۴۳۱)	۱۲	-	۱
۱۰	دفاع از مال: «مَنْ قَتَلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الشَّهِيدِ» (حرالعالمی، ۱۴۱۲، ۹۳)	۱۲	-	۱
۱۱	دفاع از ناموس:	۱۲	-	۱

ردیف	گزاره‌های استخراج شده	تأیید گزاره		
		تعداد موافق	تعداد مخالف	ضریب تأیید عامل
۱۲	دفاع از حقوق انسانیت و آزادی	۱۲	-	۱
۱۴	دفاع از کیان اسلام و مرزهای اسلامی (تحریر الوسیله، ۱۴۰۴، ۴۴۵ و ۴۴۶)	۱۲	-	۱
۱۵	دفاع انسانی و قانونی در منشور ملل متحد: ماده ۵۱ منشور ملل متحد	۱۲	-	۱
جمع کل				۱۴,۴۹
ضریب محتوایی				۰,۹۶

و تعداد ۴۷ گویه به‌عنوان اصول دفاعی از منظر قرآن کریم احصاء که تعداد ده گویه از ۴۷ گویه‌ی مربوط به اصول دفاعی در اسلام از منظر قرآن که دارای ضریب کمتر از ۰/۵ بودند حذف و نهایتاً تعداد گویه‌هایی که اصول دفاعی را مشخص می‌کنند از نگاه جامعه آماری این تحقیق ۳۷ مورد بوده که با توجه به قرابت معنایی بعضی از اصول، تعدادی در هم ادغام که نهایتاً اصول دفاعی از منظر قرآن به شرح زیر احصاء گردیدند:

اصل دفاع خداوند از مؤمنان - اصل مردمی بودن دفاع - اصل مقابله با مستکبران - اصل دفاع همه-جانبه - اصل قاطعیت در جهاد - اصل خدامحوری - اصل حمایت از یکدیگر در دفاع - اصل توأمان ایمان و جهاد - اصل قاطعیت و پیشتازی در جهاد - اصل برقراری صلح - اصل شهادت‌طلبی - اصل مبارزه با ظلم و حمایت از مظلوم - اصل دعوت به جهاد - اصل پذیرش ولایت - اصل عدالت در جنگ - اصل آمادگی برای دفاع - اصل نفی سبیل - اصل مقابله‌به‌مثل - اصل انعطاف‌پذیری - اصل دفع باطل (پیشنهاد جامعه خبره)

ب- پیشنهادها:

به‌طورکلی این تحقیق قابل توسعه است و پیشنهاد می‌شود:

- ستاد کل نیروهای مسلح به‌عنوان هماهنگ‌کننده فعالیت‌های نیروهای مسلح، در تهیه طرح‌های اطلاعاتی، عملیاتی خود - در راستای دفاع از تمامیت ارضی کشور و حفظ آمادگی رزمی در برابر دشمنان، نسبت به اجرای اصول دفاعی اسلام مستخرجه از این تحقیق اهتمام ورزند.

- مرکز تدوین آیین‌نامه‌های ستاد کل ن.م به‌منظور تدوین دکترین نظامی ن.م از اصول استخراج شده در این مقاله به‌عنوان اصول ارزشی استفاده نمایند.

فهرست منابع:

- "قرآن کریم"، (۱۳۸۸)، ترجمه آیت الله ناصر مکارم شیرازی، قم، انتشارات جمهوری
- الف - منابع فارسی:**
- آخوندی، مصطفی (۱۳۸۶)، "نظام دفاعی اسلام"، قم، اداره آموزش عقیدتی سیاسی نماینده ولی فقیه در سپاه، چاپ دوم
- تقی زاده اکبری، علی (۱۳۸۶)، "قوانین و مقررات جنگ و صلح در اسلام"، قم، زمزم هدایت
- جعفری، سید اصغر و همکاران (۱۳۹۵)، "درآمدی بر دفاع در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله العالی)"، تهران، انتشارات دفاع، چاپ اول
- خسروپناه، عبدالحسین (۱۳۹۴)، "روش شناسی علوم اجتماعی"، تهران، مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، چاپ اول
- زهدی، یعقوب (۱۳۸۳)، "مبانی دفاع با استناد به آموزه‌های دین مبین اسلام و اندیشه‌های دفاعی حضرت امام خمینی (رحمت... علیه) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی)"، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی
- سبجانی فر، محمدجواد و همکاران (۱۳۹۱)، "اندیشه‌های دفاعی فرماندهی معظم کل قوا"، تهران، دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (علیه السلام)
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۴۰۰)، "تفسیر المیزان"، ج ۱۴، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم
- عبدالباقی، محمد فؤاد (۱۳۹۰)، "معجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم"، تهران، انتشارات اسلامی، چاپ دهم
- عمیدزنجانی، عباسعلی (۱۳۸۳)، "فقه سیاسی"، ج ۵، حقوق و قواعد مخصصات مسلحانه در حوزه جهاد اسلامی و حقوق بین الملل اسلام، تهران، انتشارات امیرکبیر
- قرشی، سیدعلی اکبر (۱۳۵۲)، "قاموس قرآن"، ج ۱ و ۲، رضاییه، انتشارات فردوسی
- کیانی، سورنا (۱۳۹۵) رساله دکتری، "دفاع همه جانبه از منظر قرآن کریم"، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۲)، "جنگ و جهاد در قرآن"، قم، مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (رحمت... علیه)
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴)، "تفسیر نمونه"، تهران، دارالکتب الاسلامیه
- مولایی (۱۳۹۲)، "تدوین سیاست‌ها و راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران"، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی
- مهاجرنیا، محسن (۱۳۹۴)، "اندیشه دفاعی اسلام"، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول

- هاشمیان فر، زاهد (۱۳۸۰)، "جهاد دفاعی در قرآن و حدیث"، تهران، دانشگاه تهران

- مصاحبه‌ها

- حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر تاج‌آبادی مدرس حوزه و دانشگاه
- حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر احمد عابدی مدرس حوزه و دانشگاه
- حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین علی سعیدی نماینده ولی فقیه در سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و مدرس حوزه و دانشگاه
- سردار سرتیپ دوم پاسدار عباس چهاردولی عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

- ب- منابع انگلیسی:

-Leffler,P.melryn.(1984). "The American conception of National security and the Beginnings of cold war", 1945-48, **American Historical Review**, 89(2)